

. M. I. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΛΟΓΙΟΥ ΣΕ ΑΝΤΙΤΥΠΟ ΤΟΥ «ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΥ» (ΕΚΔ. 1915)

Ἐπιθυμώντας νά προσφέρω τή συνεργασία μου γιά τό Ἐφιέρωμα στόν ἀγαπητό συναδέλφο καί φίλο Στυλιανό Ἀλεξίου (έναν ἀπό τούς πιό προικισμένους φιλόλογους τῆς γενιᾶς μας), ἔκρινα ἐνδιαφέρον νά παρουσιάσω ἐδῶ τίς σημειώσεις καί παρατηρήσεις ἑνός ἀνώνυμου λογιῶν στόν «Ἐρωτόκριτο», ἔργο πού ἀποτελέσει ἕναν ἀπό τούς κυριότερους καί προσφιλέστερους τομεῖς τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος τοῦ τιμωμένου.

Οἱ παρατηρήσεις αὐτές εἶναι σημειωμένες, μέ κοινό μαῦρο (καί σπάνια μέ κόκκινο ἢ μπλέ) μολύβι, στά περιθώρια ἑνός ἀντιτύπου τῆς μεγάλης κριτικῆς ἔκδοσης τοῦ «Ἐρωτοκριτοῦ» ἀπό τό Στέφανο Ξανθουδίδη (Ἡράκλειο 1915). Τό ἀντίτυπο αὐτό, πού τό βρῆκα ἀπό χρόνια σέ παλαιοπωλεῖο τῆς Ἀθήνας, εἶναι δεμένο, μέ μαύρη στάχωση, σέ δύο τόμους, ἀπό τούς ὁποίους ὁ ἕνας περιέχει τό κείμενο τοῦ Κορνάρου (σ. 1-366) καί ὁ ἄλλος ὅλα τά ὑπόλοιπα εἰσαγωγικά, τά σχόλια, τό γλωσσάριο κ.λπ. (σ. I-CLXXXIX καί 367-784) τά γραμμένα ἀπό τόν Ξανθουδίδη. Οἱ περισσότερες σημειώσεις ἀπαντοῦν στόν τόμο πού ἔχει τό κείμενο.

Ὁ μελετητής τοῦ κειμένου, πού ἔγραψε τίς παρατηρήσεις του αὐτές, χωρίς νά σημειώνει πούθενά τό ὄνομά του οὔτε κάποια χρονολογία (πάντως βέβαια μετά τό 1915, ἔτος τῆς πρώτης ἔκδοσης αὐτῆς τοῦ Ξανθουδίδη), μάς εἶναι ἀγνωστος. Δέν μπόρεσα νά τόν ἐντοπίσω ἀπό τό γραφικό του χαρακτήρα, παρ' ὅλο πού τόν ἀναζήτησα στούς κύκλους τῶν γλωσσολόγων καί φιλόλογων τῆς ἐποχῆς, δηλ. τῶν μαθητῶν τοῦ Γεωργίου Χατζιδάκι (ὅπως ἦταν καί ὁ ἴδιος ὁ Ξανθουδίδης) καί παρ' ὅλο πού συμβουλευθήκα καί τόν ἄριστο γνώστη προσώπων καί πραγμάτων τοῦ καιροῦ του, αἰμίμηστο δάσκαλό μου Σωκράτη Κουγέα († 1966). Πάντως μποροῦμε νά εἴμαστε βέβαιοι γιά τό ὅτι δέν ἦταν Κρητικός, ἀφοῦ προτείνει τή διόρθωση τοῦ κρητικοῦ τύπου *ἐπαρηγοράτονε* στό E 61 (Ξανθ. σ. 311) σέ *ἐπαρηγορούτανε* καί τοῦ κρητικοῦ (*ἀ*)*πονᾶται* σέ *παινᾶται* στό B 915 (Ξ. σ. 117) καί ἀφοῦ πλάϊ στό στίχο B 1345 (Ξ. σ. 132) *γιά πέ μ' εἶντα τοῦ λείπεται...* σημειώνει: *με ἤ μου* (ἐνῶ τό *με* εἶναι ξένο στό κρητικό ἰδίωμα). Πιθανότατα μάλιστα ζοῦσε στήν Ἀθήνα, ἐπειδή στά γραφόμενα τοῦ Ξανθουδίδη στή σ. 421 γιά τή χρήση τοῦ *μάννα μου* σέ κυπριακά ἄσματα προσθέτει: *καί σήμερον ἐν Ἀθήναις*. Μποροῦμε ἐπίσης νά εἴμαστε βέβαιοι γιά τό ὅτι ἦταν γνώστης τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας, ἀφοῦ πολλές παρατηρήσεις του προδίδουν τήν ἀρχαιομάθειά του, καί πιθανότατα φιλόλογος, ἄν κρίνουμε ἀπό ὀρισμένες παρατηρήσεις καί ἀπό τίς διορθώσεις του. Ἔτσι, δίπλα στό Δ 168 (Ξ. σ. 126) *πάει νά δεῖ τοῦ Χάροντα τὰ μαυρισμένα σπήλια* σημειώνει: *ὀμηρικόν*· δίπλα στό B 2409 (Ξ. σ. 70) *ἠῦρθε τὸ Ρηγόπουλλο τ' ἀλύπητο κοντάρι* σημειώνει *νηλεῆς χαλκός* (κι'

αυτό διηγητικό)· δίπλα στο χωρίο B 1737-1746 (Ξ. σ. 146) γράφει: *Γλαῦκος - Διομήδης*· δίπλα στο χωρίο A 1161-1166 (Ξ. σ. 125: ξηψύχισμα του Σπιδόλιοντα) σημειώνει: *Τιτανομαχία Ἡσιόδου*· δίπλα στο A 328 (Ξ. σ. 13) *ποῦ στ' ὄμορφο τσι πρόσωπο πάντα στεμένο τό 'χει* σημειώνει: *ὅς ἐν μαλακαῖς παρειαῖς νεάνιδος ἐννουχεύεις (= Σοφοκλ. Ἄντιγ., στ. 783-784)*· πλάι στο χωρίο Γ 1185-1188 (Ξ. σ. 215) *καλὰ τὸ λέν' οἱ φρόνιμοι καὶ τσι γυναιῖκες ψέγου...* κ.λπ. σημειώνει: *Εὐριπ.*· καί πλάι στο A 1289 (Ξ. σ. 47) *κι ὡσάν καρφί, πού μὲ καρφί ἄλλ' ὄχ τήν τρύπα θγάνεις* σημειώνει τήν ἀρχαία παροιμία *πάσσαλος πασσάλω ἐκκρούεται*. Ἐπίσης γιά μερικές λέξεις τοῦ Γλωσσαρίου τοῦ Ξανθουδίδη παραπέμπει στήν ἐκδοση τοῦ Ἰσοκράτη ἀπό τόν Ἄδαμ. Κοραῖ (Ἰσοκράτους Λόγοι καί ἐπιστολαί, μετά σχολίων παλαιῶν..., ἐν Παρισίοις, ΑΩΖ', τόμ. 1-2 = Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, τόμ. Α'-Β'), ὅπως γιά τή λέξη *ἀφορμάρις* (Ξ. σ. 516): *Κοραῖς, Ἰσοκρ. Α, 302*, γιά τή λ. *θαβούρα - θαβουρίζω* (Ξ. σ. 517): *Κοραῖς, Ἰσοκρ. Β', 192* καί γιά τή λ. *στράτα* (Ξ. σ. 702): *Κοραῖ Ἰσ. Α', 299*.

Τό ἐνδιαφέρον του ὅμως φαίνεται πὼς ἐπεκτεινόταν – καί αὐτό εἶναι τό σημερινό – καί στά μεταβυζαντινά δημῶδη κείμενα, ὅπως μαρτυροῦν οἱ παραπομπές του στήν «Ἐκλογή μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης» (τόμ. Α', Ἀθήνα 1866) τοῦ Δ. Μαυροφρύδη, παραπομπές πού συμπληρώνουν τίς Σημειώσεις τοῦ Ξανθουδίδη γιά τόν τροχό τῆς τύχης (σ. 379): *Μαυρ. Μν. σ. 14 καί 212* ἢ γιά τόν τύπο *βλέπεσαι* (σ. 391): *Μαυρ. Μν. 9*. Ἔχει ἐπίσης καί ἐνδιαφέροντα λαογραφικά, ὅπως δείχνει ἡ παραπομπή του, δίπλα στο χωρίο Δ 126-130 (γιά τή συχνή ἐπαλήθευση τῶν ὀνειρών): *ἴδε Λαογρ.*

Ἡ ἄνῳνυμος μελετητής μας λοιπόν, ὅπως μαρτυροῦν καί οἱ σημειώσεις του αὐτές στόν «Ἐρωτόκριτο», ἀνήκε στούς λιγοστούς φωτισμένους φιλολόγους ἐκείνους, πού ἦταν γνωστές τῆς ἀρχαίας γραμματείας καί ἔγραφαν τήν καθαρεύουσα, ἀλλά εἶχαν ἀρχίσει νά μελετοῦν μέ προσοχή καί τά νεοελληνικά δημοδέστερα κείμενα καί νά κατανοοῦν τήν ἀξία τους καί τή θέση τους μέσα στήν ἑλληνική γραμματειακή παράδοση. Καί ἀπ' αὐτή λοιπόν ἀκόμη τήν ἄποψη εἶναι ἐνδιαφέρον νά καταγράψουμε τίς κυριότερες λιγόλογες (συχνά καί μονολεκτικές) παρατηρήσεις του, παρουσιάζοντάς τες μέ κάποια τάξη.

Μιά ομάδα παρατηρήσεων του ἔχει σκοπό ν' ἀνιχνεύσει τήν παιδεία καί γενικότερα τόν πνευματικό καί ψυχικό κόσμο καί ν' ἀποτιμήσει τή λογοτεχνική ἱκανότητα τοῦ ποιητῆ τοῦ «Ἐρωτοκρίτου». Ἔτσι, δίπλα στο χωρίο Γ 1727-1730 (Ξ. σ. 234) *Ἄστρον, μὴν τὸ βαστάξετε, Ἥλιε, σημάδι δεῖξε / κ' ὄλ' οἱ πλανῆτες τ' οὐρανοῦ...* ὁ ἄνῳνυμος μας σημειώνει: *ἐγγράμματος*· δίπλα στο χωρίο Δ 109-118 (Ξ. σ. 240) γιά τή φύση τῶν προφητικῶν ὀνειρῶν ἢ ὄραμάτων, παρατηρεῖ: *δέν ἦτο ἀμαθῆς ὁ ποιητής*· δίπλα στο χωρίο Δ 137-144 (Ξ. σ. 241) γιά τό αὐτεξούσιο τοῦ ἀνθρώπου, σημειώνει ἀριστερά: *ἀμαθῆς*; καί δεξιά: *φιλοσοφία!*· δίπλα στο χωρίο Β 1545-1554 (Ξ. σ. 139) (λόγια τοῦ Ρηγόπουλου τῆς Κύπρου στο κονταροχτύπημα) σημειώνει: *λόγιος ὁ ποιητής*· δίπλα στο παροιμιακό δίστιχο Γ 967-968 (Ξ. σ. 207) *γεῖς λόγος εἶναι παλαιός...* κ.λπ., καθώς καί δίπλα στο Β 885-886 (Ξ. σ. 116) καί στο Δ 511-512 (Ξ. σ. 254) σημειώνει: *παιδεία*· καί δίπλα στο Γ 899-900 (Ξ. σ. 204) *τσι παλαιούς καιρούς, πού 'σα μεγάλ' ἀθρῶποι / τὰ πλούτη, τὰ βασίλεια ἐκράζοντονε κόποι* γράφει: *παιδ.* Κάποτε ἐκφράζει τό θαυμασμό του γιά χωρία ὅπως τό δίστιχο Β 1601-1602 (Ξ. σ. 141) *ἐμέν' τὰ μέλη μου, ἀδελφέ, ὄντεν ἐγεννηθήκα, / εἰς τήν κοιλιὰ τσι μάννας μου*

τὸ φόβον τως ἀφήκα, προσθέτοντας: ἀριστούργημα! ἢ γιὰ τὸ χωρίο E 463-480 (Ξ. σ. 326, λόγια τοῦ Ἐρωτόκριτου στήν Ἀρετοῦσα), χαρακτηρίζοντάς το: *θαῦμα συντομίας καὶ σαφηνείας*.

Πολύ συχνά, δίπλα σέ στίχους ἢ χωρία, πού κρίνει ὅτι εἶναι δηλωτικά τοῦ ἤθους ἢ τοῦ χαρακτήρα τῶν ἡρώων τοῦ μυθιστορήματος, σημειώνει, γιὰ τήν Ἀρετοῦσα ἤθος A. A 1781-82 (Ξ. σ. 65), A 1829-30 (Ξ. σ. 67), A 2131-2138 (Ξ. σ. 78), A 2205-2210 (Ξ. σ. 80), B 1209-1213 (Ξ. σ. 127), Γ 253-262 (Ξ. σ. 182), Γ 437-446 (Ξ. σ. 188), Γ 601-602 (Ξ. σ. 194), Γ 681-686 (Ξ. σ. 197) ἢ ἀπλῶς ἤθος στό A 686 (Ξ. σ. 26). Σημειώνει ἐπίσης γιὰ τόν Ἐρωτόκριτο ἤθος E. στό A 1947-48 (Ξ. σ. 71) ἢ ἀπλῶς ἤθος στό A 381-382 (Ξ. σ. 15), γιὰ τόν Κρητικό Χαρίδημο ἤθος Χαρ. στό B 845-847 (Ξ. σ. 114), γιὰ τόν Πολύδωρο *χαρακτήρ Π.* στό B 19-20 (Ξ. σ. 83), γιὰ τὸ Νικόστρατο *χαρακτήρ Νικ.* στό B 2021-2026 (Ξ. σ. 156) καὶ γιὰ τὸ Σκλαβοῦνο: *χαρακτήρ Σκλαβ.* στό B 2119-2124 (Ξ. σ. 160).

Ἄλλοῦ πάλι ὑπογραμμίζει ἄλλες ἀρετές τῶν προσώπων τοῦ μυθιστορήματος, ὅπως στό χωρίο B 1971-1980 (Ξ. σ. 155): *φιλοτιμία*, στό χωρίο B 2267-2274 (Ξ. σ. 165): *Κρητός φιλοτιμία* καὶ στό B 2083-84 (Ξ. σ. 158): *Κρητός εὐφύια*. Ἀπροσδόκητη, ἀλλὰ ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ παρατήρησή του στό A 1357-1362 (Ξ. σ. 50): *πάντοτε ἀσυμπαθῶς ἐκφράζεται ὁ ποιητής ὡς πρὸς τόν ἔρωτα καὶ τοῦ Ἐρωτ. καὶ τῆς Ἀρετούσας*.

Σε πολλές σελίδες τοῦ κειμένου ὑπάρχουν συχνά στὰ περιθώρια κάθετες ὑπογραμμίσεις, γιὰ δύο ἢ περισσότερους στίχους, ἢ ὀριζόντιες γιὰ ἓνα, μέ μολύδι κόκκινο (καὶ σπάνια μπλέ ἢ μαῦρο). Οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς ὑπογραμμίσεις αὐτές ἔχουν γίνεи χωρίς ἀμφιβολία γιὰ νά ἐπισημάνουν δυὸ μεγάλες κατηγορίες ἐκφραστικῶν τρόπων προσφιλῶν στὸν Κορνάρο: τὴ γνωμολογία (παροιμιώδεις φράσεις κ.λπ.) καὶ τίς ὠραίες παρομοιώσεις. Ὁ Ξανθουδίδης στήν ἐκδοσή του (Παράρτημα III, σ. 774-782) παραθέτει μιὰ συλλογὴ τῶν φράσεων τῆς πρώτης κατηγορίας (γνωμολογίας), πού συμπίπτει σχεδόν ὀλοκληρωτικά μέ τίς ὑπογραμμίσεις πού σημείωσε (προφανῶς ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτόν) ὁ μελετητὴς τοῦ ποιήματος κατὰ τήν ἀνάγνωσή του. Ἐπομένως οἱ ὑπογραμμίσεις αὐτές δέν παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον. Τό ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ δευτέρη κατηγορία, τίς παρομοιώσεις, ἐπειδὴ καὶ αὐτές ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἀπὸ ἄλλους μελετητές, ἰδίως τόν Α.Κ. Τραυλαντώνη, Ὁ Ἐρωτόκριτος τοῦ Κορνάρου, «Ἐκπαιδευτικά Χρονικά», ἔτ. Γ', τευχ. 30 (Φεβρουάριος 1936), σ. 237-240.

Στίς πρώτες δέκα σελίδες τοῦ ἔργου (A 1-258) σημειώνονται ἐπίσης μέ τὸ μολύδι πολυάριθμες ἐπεμβάσεις (πού δέν συνεχίστηκαν στίς ἐπόμενες σελίδες) στήν ὀρθογραφικὴ μορφή τοῦ κειμένου πού υἱοθέτησε ὁ Ξανθουδίδης. Ἔτσι διέγραψε τὴ συνδυατικὴ γραμμὴ - μεταξὺ ἄρθρου καὶ ὀνόματος (ἢ - Ἀρετή, οἱ - ἀθρῶποι) ἢ μεταξὺ τοῦ τελικοῦ -ν καὶ ἀήχου συμφώνου (τόν - ποταμό, τήν - τέχνη), καθὼς καὶ τὸ ν στίς ἀνταυμιές (ν)του, (ν)τως καὶ συμπλήρωσε τοὺς τύπους πού ὁ Ξανθουδίδης παρουσίασε ἐλλειπτικῶς μέ τήν ἐκθλιψη ἢ τήν ἀφαίρεση (ἦ)σανε, τζ(η) κ.λπ. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι τὸ ἴδιο ἔκαμε καὶ ὁ Στ. Ἀλεξίου στήν πρόσφατη ἐκδοσή του.

Μερικὲς εἰδικὲς παρατηρήσεις χαρακτηρίζουν ὀρισμένους λεκτικὸς τρόπους ἢ σχήματα, ὅπως στό A 2101 (Ξ. σ. 77) *τὸ φίλο σ' ἄλλα φύλλα* ἢ σημείωση: *παρήχησις*, στό Γ 559-562 (Ξ. σ. 192) *Φροσύνη κακορρίζικη, μ' εἶντα καρδιὰ ἀνιμένεις...* κ.λπ. ἢ σημείωση: *ἀποστροφή* καὶ στό A 317-321 (Ξ. σ. 23) ἢ σημείωση: *ἀνανταπόδοτον*.

Θά συμπληρώσουμε τήν εἰκόνα τῶν ποικίλων παρατηρήσεων καί σημειώσεων τοῦ ἀγνωστου μελετητή, ἀναφέροντας μερικές ἀκόμη.

Δίπλα στό στίχο Α 883 (Ξ. σ. 33) *καί δὲν ἀλάφρων' ὁ καημός, μαλλιοστάς πλιό πληθένει* σημειώνει: *καί τό μέτρον;* (ἀπορώντας γιά τόν τονισμό τῆς τρίτης συλλαβῆς τοῦ δευτέρου ἡμιστίχιου). Πλάι στό δίστιχο Β 315-316 (Ξ. σ. 94) *Στή γέμωσι τοῦ φεγγαριοῦ ἄλλο δεντροῦ δὲν πιάνει, / μόνο τσ' ἀγάπης τὸ δεντροῦ, πού πάντα ρίζες κάνει* σημειώνει: *δεισιδαιμονία*. Δίπλα στό στίχο Β 367 (Ξ. σ. 97) *ἐπρόβαλεν ὡ σ' ἄν ἄι τό σ' ἄλογο καθαλλάρις* παρατηρεῖ *ἄτοπον*. Τό σκεπτικό τοῦ Ξανθουδίδη (Ξ. σ. 386) γιά τή γένεση τοῦ ἐμπρόθετου ἀπαρέμφατου χαρακτηρίζεται ὡς *ἀπίθανον*. Στίς Σημειώσεις τοῦ Ξανθουδίδη (σ. 402) γιά «ἐλληνισμούς» στόν «Ἐρωτόκριτο», παραθέτει κι αὐτός ἀρκετούς ἄλλους λόγιους τύπους. Σέ ἄλλη σημείωσή του (Ξ. σ. 404), γιά τή χρήση τῆς φούρκας στήν Ἐνετοκρατία, προσθέτει τήν παρατήρηση *ὅτι καί ἐπί Τουρκοκρατίας ἦτο ἡ ἀγχόνη*.

Καί φθάνουμε τώρα στίς οὐσιαστικότερες παρατηρήσεις τοῦ ἀνώνυμου μελετητή, σ' αὐτές δηλαδή πού ἀφοροῦν σέ κριτικές ἐπεμβάσεις καί διορθώσεις του. Ἐὰς δηλώσουμε προκαταβολικά ὅτι οἱ διορθώσεις αὐτές δὲν εἶναι οὔτε πολυάριθμες οὔτε πάντα ἐνδιαφέρουσες ἢ εὐστοχες. Ἐξίξει ὁμως νά παραθέσουμε τίς κυριότερες ἀπ' αὐτές, διακρίνοντάς τις σέ α) διορθώσεις ἢ προτάσεις ἐνδιαφέρουσες· β) διορθώσεις πού ἀπαντοῦν καί στήν ἔκδοση Στ. Ἀλεξίου (Ἀθήνα 1980)· καί γ) διορθώσεις ἀπορρίψιμες.

α) Διορθώσεις ἢ προτάσεις ἐνδιαφέρουσες

- 1) Α 118 - 9 (Ξ. σ. 5): *κ' εἶδα με τήν ἀναλαμπή, ὄντε νερό τή γραίνει ἔτσι κι' αὐτός...*
Διορθώνει: *κ' ἴδια μέ* (Τό ἐπίρρ. ἴδια ἀπαντᾷ καί στό Α 1536).
- 2) Α 281 (Ξ. σ. 11): *εὐκολα καί τὰ κάρβουνα κ' ἡ σπίθα ἀναλαμπάνει*
Διορθώνει: *μιὰ σπίθα* (πού ταιριάζει καλύτερα στό νόημα).
- 3) Α 296 (Ξ. σ. 12): *πέ μου ποθ' ἐς νά βουθηθῶ ἔσ' ἔτοια δουλειά μεγάλη*
Προκρίνει τή γραφή *πῶς θές* τῶν ἐκδόσεων ΑΒ.
- 4) Α 1098 (Ξ. σ. 41): *καί δὲ δειλιᾷ τή μάννα τζι κι ὄργιτα τοῦ κυροῦ τζι*
Προτείνει τή διόρθωση: *τή μάνιτα*. (Πρβλ. καί τούς στ. Β 944 *κι ἄς σιγανέψ' ἡ μάνιτα κ' ἡ ὄργιτ' ἄς μερώση* καί Ε 1223 *κ' οἱ ὄργιτες ἐπάψασι κ' οἱ μάνιτες ἐφύγα*).
- 5) Α 1391-1392 (Ξ. σ. 51): *Κι ἄς εἶν ἡ τζόγια ὀλόχρυση καί πλούσα πλιά παρ' ἄλλη, σάν εἶν κι αὐτή ξεχωριστή κι ἀπ' ὄλους τω σ' μεγάλη*
Προτείνει τή διόρθωση: *πλεό* (ἴσως καλύτερα: *πλιά*).
- 6) Α 1525 (Ξ. σ. 56): *Βάλ' ἐκεῖ πού θρες τὰ χαρτιά κι αὐτό τὸ ξένον πρᾶμα*
Διορθώνει: *ἄς το*.
- 7) Α 1995-1996 (Ξ. σ. 73): *ἄς πάσκη ποῦρ', ὅσο μπορεῖ, ἄθρωπος νά τ' ὀχώνη, τὰ μάτια καί τὸ πρόσωπο ὅλα τὰ φανερώνει*
Διορθώνει: *τσοῖ* (λογισμούς, κατά τό στ. 1993). Οἱ ἐκδόσεις ΑΒ καί τό χειρόγραφο ἔχουν *τά* (κατά τό ὅλα) πού ἀκολουθεῖ καί ὁ Ἀλεξίου. Ὁ Ξανθουδίδης διόρθωσε σέ *τό*.
- 8) 1138 (Ξ. σ. 124): *βάνει το πορὸς τήν κεφαλή, τήν κοπανιὰ νά πάρη*
Προτείνει: *ὀμπρός στήν* (κατά τήν ἔκδοση Α, γραφή πού στηρίζεται ἴσως καί ἀπό

- τόν επόμενο στίχο 1139: *κ' ἐβλέπησε τὴν κεφαλὴν, γιατί ἀπ' ὀμπρὸς τὸ βάνει).*
- 9) Β 1327-1328 (Ξ. σ. 131): *κ' ἐγνώρισε πὼς πλιὰ βαθιὰ ὁ πόθος ται ριζώνει, κ α ἰ τὸ Ρωτόκριτο θωρεῖ κ' ἐκείνο καμαρώνει.*
Προτείνει τὴ διόρθωση: *σάν.*
- 10) Γ 407-408 (Ξ. σ. 187): *τὸν τόπο ἐκείνο ξόμπλιαζε κ' εἶδε το πὼς ἐμπόρει νὰ π ἦ νὰ ξομολογηθῆ τὰ ἔχε στὸ νοῦν τσ' ἠ κόρη.*
Προτείνει τὴ διόρθωση: *μπῆ* (πού ταιριάζει μετὸν τόπο τῶν στ. 384 καὶ 407).
- 11) Γ 515 (Ξ. σ. 191) *Τσ' ἐξᾶς μου κ α ἰ δὲν εἶμαι μπλιό, δὲν εἶμαι μπλιό δική μου.*
Προτείνει τὴ γραφὴ τῶν χειρογράφων· (ἐ)γώ (τὸ καὶ βέβαια εἶναι ἄτοπο).
- 12) Δ 493 (Ξ. σ. 253) *κι ὁ,τι κριτήρια βρίσκονται δ ὠ σ τ ε τα στὸ κορμί μου*
Διορθώνει: *δῶσε* (οἱ ἐκδόσεις *δότε*, τὸ χειρόγραφο *δῶστε*. Ἐπειδὴ ἡ Ἄρετοῦσα ἀπευθύνεται στὸν πατέρα της, ἴσως εἶναι προτιμότερος ὁ ἐνικός *δῶσε*).

β) Διορθώσεις πού ἀπαντοῦν καὶ στὴν ἐκδοση ἸΑλεξίου

- 1) Α 211 (Ξ. σ. 9): *π ο ὐ σ' ἔσυρε τὸ ριζικὸ κ' ἠ μοῖρα νὰ σὲ βάλῃ*
Διορθώνει: *ποῦ* (ἐρωτηματ.), ὅπως καὶ ὁ ἸΑλεξίου.
- 2) Β 1129 (Ξ. σ. 124): *Λέει, ΣΠΙΔ. Θωρῶ δὲν ἔχω μπλιό ἔδε σπαθί οὐδὲ χέρα*
Διορθώνει: *οὐδέ*, ὅπως καὶ ὁ ἸΑλεξίου.
- 3) Γ 169 (Ξ. σ. 179): *κ α ἰ φέρν' ἠ μάχ' ἀνάπαφι, ἠ ὄχθητα καλωσύνη*
Προτείνει: *κι ὡς ἦ καὶ ᾶ* (κι ᾶ ἔχει καὶ ὁ ἸΑλεξίου, κατὰ τὸ χειρόγραφο).
- 4) Γ 545 (Ξ. σ. 192): *ὄλοι καταλογιάσασι...*
Διορθώνει: *καταλαγιάσασι*, ὅπως καὶ ὁ ἸΑλεξίου (πρόκειται μᾶλλον γιὰ τυπογραφικὸ λάθος τῆς ἐκδοσης Ξ.).

γ) Διορθώσεις ἀπορρίψιμες

- 1) Α 1678 (Ξ. σ. 61): *καὶ νὰ γλυτώσουν τὴ ζωὴ π ἄ σ κ ο υ σ ι καὶ γυρεύγου*
Προτείνει: *πασκίζου* (διόρθωση ὄχι ἀπαραίτητη, ἀφοῦ καὶ τὸ *πάσκω* εἶναι συχρὸν μετὴν ἴδια σημασία τοῦ προσπαθῶ).
- 2) Β 1210 (Ξ. σ. 127): *καὶ τοῦ κυροῦ τζι σίμωσε καὶ σ π λ α χ ν ι κ ο ὐ λ α γ ἰ ν η*
Προτείνει τὴ διόρθωση *σπλαχνικὴ ὄλη*. Ἡ διόρθωση περιττή, ἀφοῦ τὸ *καὶ σπλαχνικούλα γίνῃ* ἀπαντᾷ καὶ στὸ Γ 1016 (Ξ. σ. 209). Πρβλ. καὶ τὸ ἀνάλογο *μικρούλης* (βλ. ἐκδ. Στ. ἸΑλεξίου, σ. 411, Σημειώσεις στὸ Α 33).
- 3) Β 1932 (Ξ. σ. 153): *τὰ πόδια πρὸς τὸν οὐρανὸ κ' ἠ κεφαλὴ ᾶ ν ω κάτω*
Προτείνει τὴ διόρθωση: *ἦτο*. Ἄλλὰ τὸ *ἄνω κάτω* (= ἀνάποδα) εἶναι κοινὸ καὶ ἀπαντᾷ καὶ ἄλλοῦ στὸν «Ἐρωτόκριτο» (Γ 1277, Δ 194).
- 4) Γ 935-936 (Ξ. σ. 206): *Δὲν θέλω μπλιό νὰ σοῦ μιλω, στὸ Ρήγα δὲν τ υ χ α ἰ ν ε ι*
ἐτόσα νὰ πολυμιλῆ κι ἀπόδγαλ' τον νὰ πηαίνῃ.
Προτείνει τὴ διόρθωση *πηγαίνει* (= ταιριάζει), πού εἶναι περιττή, ἀφοῦ τὸ *τυχαίνει* (= πρέπει, ἀρμόζει) εἶναι συνηθέστατο στὰ κρητικὰ κείμενα.
- 5) Ε 100 (Ξ. σ. 312): *οἱ ἀνέμοι κατατάσσουσι, καλοκαιράκι β ρ ᾶ ζ ε ι*
Προτείνει τὴ διόρθωση: *μοιάζει*. Εἶναι ὁμως περιττή, γιατί τὸ *βράζω* (ἀμτβ.) λέγεται καὶ γιὰ τίς μέρες τοῦ καλοκαιριοῦ· βλ. τοὺς στίχ. *ὅταν οὖν ἔλθῃ τὸ θέρος / καὶ νὰ βράσουσι ἡμέρες*, Πτωχολ. Ρ 184.

Ἐπιχείρησα νὰ παρουσιάσω ἐδῶ τίς κυριότερες παρατηρήσεις καὶ διορθώσεις

στόν «Ἐρωτόκριτο» τοῦ ἄγνωστου αὐτοῦ μελετητῆ τοῦ ὄχι τόσο γιὰ νὰ βελτιώσω τό λαμπρά ἀποκατεστημένο κριτικά κείμενό του, ὅσο γιὰ νὰ προβάλλω, μέ αὐτόγραφες μαρτυρίες, τό ἐνδιαφέρον παράδειγμα ἑνὸς ἀρχαιομαθῆ λογίου καί φιλολόγου, πού δέν ἀπαξίωσε νὰ μελετήσῃ, μέ ἐπιμονή καί εὐσυνειδησία, ἓνα ἔξοχο δημιούργημα τῆς δημόδους μας γραμματείας, ὅπως εἶναι τό ποίημα τοῦ Κορνάρου.